

Stiftelsen Rättsstatens Vänner

Sammanfattande redogörelse för presentationer och diskussioner vid seminarium den 21 november 2011 om

Barnens Roll i Rättssamhället

Seminarier genomfördes av Stiftelsen Rättsstatens Vänner i Svenska Läkaresällskapets lokaler i Stockholm. Genomförandet stöddes ekonomiskt av Torsten Söderbergs Stiftelse.

Följande referat har gjorts av Per-Ola Jansson, ordförande i Stiftelsen Rättsstatens Vänner, vilken öppnade också seminariet med en kort redogörelse för dess bakgrund och avslutade detsamma och med några ord om kommande aktiviteter anordnade av stiftelsen, närmast ett planerat seminarium under våren 2012.

I seminariet deltog, förutom den i det följande presenterade panelen, ungefär 25 särskilt inbjudna deltagare. Det genomfördes med inledningsanföranden av paneldeltagarna och ett kortare särskilt anförande samt med en efterföljande paneldiskussion med inlägg från övriga seminariedeltagare.

Panelen hade följande sammansättning:

Simone Ek, senior adviser rörande FN:s konvention om barnets rättigheter

Lena Hellblom Sjögren, fil dr, leg psykolog

Anna Singer, professor i civilrätt, särskilt familjerätt, Uppsala universitet

Moderator var Peter Nobel, jur dr, f d DO, f d expert i FN:s kommitté mot rasdiskriminering

Det nämnda särskilda anförandet hölls av f d justitieombudsmannen och regeringsrådet Bertil Wennergren

Simone Ek

I sitt inledningsanförande redogjorde Simone Ek för "förhållandet mellan barnet och föräldrarna enligt FN" och hänförde sig därvid i huvudsak till den sammanställning som finns i bilaga 1. Hon underströk bland annat att de svenska delegaterna inte lyckades få in det förbud mot aga som finns i svensk lagstiftning i konventionen. Avslutningsvis underströk hon också, i överensstämmelse med den avslutande punkten i bilaga 1, att utrymme finns för en "dynamisk" tolkning av konventionen.

Lena Hellblom Sjögren

I sitt inledningsanförande efterlyste Lena Hellblom Sjögren en definition om vad som menas med det i många, såväl rättsliga som andra, sammanhang begreppet "barnets bästa". Utifrån allmänmänsklig erfarenhet, vetenskap, nationell lagstiftning och folkrättsliga konventioner om mänskliga rättigheter (FN:s konvention om mänskliga rättigheter 1948 och Europakonventionen 1951 som blev svensk lag 1995), inklusive barnets mänskliga rättigheter, menar hon att en allmängiltig definition av barnets bästa kan göras.

Detta förslag till definition, här modifierad med inspiration av diskussionen på seminariet den 21 november 2011, baseras främst på Europakonventionen artikel 8 och Föräldrabalken FB 6 kap 2 a §, den så kallade portalparagrafen.

Barnets bästa är att få sin rätt till god omvårdnad, sin rätt att få växa upp i nära kontakt med båda sina föräldrar och dessas nätverk – och sin rätt att därmed behålla sin identitet, tillgodosedd;

barnets bästa är att inte utsättas för psykiska eller fysiska övergrepp, och att fritt - utifrån korrekt och för barnet begriplig information få uttala sin egen mening utan att avkrävas att välja en av föräldrarna.

Av denna definition följer en definition av vad bra nog föräldraförmåga är då, observera föräldrarna, men inte barnen, separerar:

Bra nog föräldraförmåga är att i handling visa barnet att barnet får älska den andra föräldern och ha en egen vardaglig kontakt med den föräldern, därför att barnet behöver den andra föräldern för att själv må bra (inte skada sin hälsa och utveckling) .

Anna Singer

Det torde enligt Anna Singer råda en samsyn om att ett barns rättsliga ställning inte är tillfredsställande. Det finns anledning att fråga vari detta problem består. Ett svar är att vi i allmänhet inte ser ett barn som det rättssubjekt det faktiskt är med egna rättigheter och skyldigheter. Som en illustration nämnde hon att hon för ett par år sedan utredde frågan om barns rätt att vara styrelseledamot i ideell förening mot bakgrund av att en sådan förening för att få statsbidrag måste ha ett bankkonto, vilket omöjliggjorts av att Skatteverket inte gett organisationsnummer till föreningar utan vuxna i styrelsen. Vi ser ofta på barn så att de, med föräldrabalkens 18-årsgräns som utgångspunkt, inte kan företräda sig själva ekonomiskt, medan de i själva verket har ganska stora friheter. Gränserna för deras och föräldrarnas beslutanderätt är dock inte helt entydiga. Att barn inte är bundna av avtal i många fall är för att skydda dem och inte för att beröva dem deras rätt att agera. I hälso- och sjukvården har utbildats en fast praxis som säger att barn får bestämma om de har tillräckliga insikter; den som förstå en sak har rätt att bestämma över den. Det är egentligen förvånande att barn också på andra områden har ett tämligen långtgående självbestämmande. Hon betonar därför att det är viktigt att vi ser barn som rättighetsinnehavare. Hon pekar på Regeringsformen 1 kap 2 § femte stycket, som säger att det allmänna skall verka för att alla människor blir delaktiga ... och att barns rätt skall tas till vara. Uttryckssättet antyder att barn inte

inkluderas i gruppen alla människor, vilket kan tyckas märkligt. Barnkonventionen skiljer inte ut barnen, utan säger bara att barns speciella intressen skall skyddas. Inom juridiken har rätt stort intresse knutits till rättighetsbegreppet i fråga om barn, varvid det varit vanligt att se på barn som mottagare av rättigheter från en pliktuppfyllande med skyldighet att ge något från sig. Mot detta bör ställas en viljenorm, enligt vilken ett barns vilja har företräde. Av dessa olika synsätt har det förra varit dominerande i Sverige med innebörd att man sett det så att någon annan haft möjlighet att bestämma över ett barns rättigheter med följd att ett barn egentligen inte haft någon egen rätt. Här bör man tänka om. Barn måste ses annorlunda än hittills, nämligen som bärare av egna rättigheter, om de skall kunna få en starkare ställning i rättssamhället.

Bertil Wennergren

I Barnkonventionen sägs, att ett barn i en familjerättslig angelägenhet "shall be heard" eller få sin rätt tillvaratagen av "an appropriate body". Den märkligheten råder, att i den svenska föräldrabalken sägs att innan en domstol tar ställning till vårdnaden om ett barn skall socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. En socialnämnd kan dock knappast ses som en "appropriate body". En socialnämnd eller socialtjänsteman lämpar sig inte som förslagsställare i fråga om sådana beslut. Han har sett många anmärkningsvärda utredningar gjorda inom socialtjänsten, i vilka saknas känsla för vad barnen själva vill. Det är enligt Bertil Wennergren således inte rimligt att socialnämnder lämnar utslagsgivande yttranden. I stället bör barnen själva bli hörda. Enligt föräldrabalken får det ske om uppenbara skäl för det föreligger. Domstolarna bryr sig dock knappast alls om Barnkonventionens krav på att barn skall höras. Han har noterat, att barn hörts när de kommit upp i tolvårsåldern, men konventionen innehåller inte någon tolvårsgräns. Finland har klandrats för att tillämpa just denna gräns. På 1970-talet förordade han i egenskap av justitieombudsman att barn skulle höras i högre grad, dock utan större framgång. Bertil Wennergren avslutar sitt anförande med konstaterandet att den svenska lagstiftningen, främst föräldrabalken, inte står i samklang med Barnkonventionen.

Peter Nobel

Seminariets moderator Peter Nobel klargör förhållandet mellan svensk lag och Barnkonventionen med konstaterandet att den senare inte är svensk lag, utan "bara är ratificerad". En ratificering medför en ambition att anpassa lagstiftningen till den ratificerade konventionen genom erforderliga justeringar i svensk lagstiftning. Enligt Peter Nobel görs denna anpassning dock så gott som aldrig i tillräcklig omfattning.

Synpunkter framförda av andra seminariedeltagare

- Det finns tre aspekter på barnens förhållanden i rättssamhället, de juridiska och psykologiska, vilka täcks av paneldeltagarna, men också de medicinska. I det senare avseendet finns en allt tydligare evidens på att kränkningar av barn ger hjärnskador. Dessa visar sig, enligt bilder tagna på hjärnor, vara desamma oavsett slag av kränkning. Det skulle därför kunna hävdas att kränkningar av barn borde kunna ses som misshandel. Frågan kan ställas varför lagstiftningen, som till det yttre ser bra ut, inte fungerar när kunskaper finns.

- I socialnämnderna råder en brist på kunskaper och förberedelser, varför det i hög grad blir föredragandena som styr.
- Det finns anledning att peka på att hjärnforskningen visar att en hjärna inte är fullt utvecklad förrän i 25-årsåldern.
- Ett intressant fall att granska i fråga om barns rätt och komplexiteten i denna kan vara det så kallade Knutbyfallet, med vilket jag (Rigmor Robèrt) haft mycket att göra. I det hade föräldrar i sina barn satt en stark skräck för djävulen. Det hade gjorts i välvilja om barnen, men hade medfört att dessa utvecklade en dubbelnatur, en del för bruk bland kamraterna i skolan och en del i hemmen. Till stöd för föräldrarna kunde åberopas religionsfrihet, medan någon religionsfrihet inte fanns för barnen. Föräldrarnas i grunden välvilliga inställning till barnen kan liknas vid misshandel med effekter mycket svåra att komma till rätta med.
- Erfarenheter från Allmänna Barnhuset och en långtidsuppföljning av barn som blivit vuxna, som gjorts där, visar inte på några enkla samband rörande effekter av kränkningar, fast en känslomässig otillgänglighet tycks vanlig. Här behöver kunskaperna förbättras.
- Även för dem som fått vara i goda familjehem går det enligt visade erfarenheter sämre för än för dem som fått vistas i sina föräldrahem.
- Jag (Thérèse Juel) har själv stött ungdomar genom att erbjuda familjehem, men har erfarit att det är mycket svårt att till och med komma i kontakt med socialtjänsten och BUP.
- Det åvilar ombuden i ett familjerättsmål att se till att partsförhållandena blir de riktiga och barnens rättigheter tas till vara.
- Vårnadstvisterna kostar i Sverige omkring fyra miljarder kr årligen och de ökar i antal. Ändå har de inte blivit en politisk fråga av vikt.
- Vid exempelvis Södertörns tingsrätt tillämpas den så kallade Trondheimsmodellen, som innebär att parterna i familjemål träffas i en särskild avskild lokal innan rättegången tar sin början för att kunna komma till rätta med enskildheter.
- De sociala myndigheterna borde ha bättre grund att stå på än för närvarande. Till den delen borde samhället säkerställa kompetensen hos dem som har att avgöra barns förhållanden. Man skulle kunna tänka sig att ett tvärvetenskapligt kompetenscentrum skapades. För att fungera borde det i så fall ha en självständig ställning med egna resurser. Det skulle exempelvis kunna vara en stiftelse. Ett samnordiskt centrum skulle kunna tänkas om det inte vore möjligt att skapa ett svenskt.
- Erfarenheter visar att polisen underlåter att utreda misstankar om misshandel i de fall de berörda medverkar i vårnadstviser.
- Man borde ta bättre vara på den kompetens som finns om intervjuteknik gällande barn.
- Skolan har en viktig roll att spela. Om problem uppkommer inom den bör de inte, såsom ofta görs, föras över på föräldrarna. För föräldrar har det visat sig vara riskabelt att anmäla missförhållanden i skolan, då detta lätt kan leda vidare till åtgärder enligt lagen om vård av unga.
- Det är ett för stort yrkesmässigt avstånd mellan domstolarna och socialtjänsten. Familjerättssekreterarna borde kunna utnyttjas bättre. Det är en tämligen stabil yrkeskår.

Förutom dessa kommentarer konstaterade moderatorn Peter Nobel att de kommunala neddragningarna i fråga om skolkuratorer och liknande funktioner som ägt rum har medfört märkbara skadeverkningar på barnens förhållanden i samhället.

Vid den fortsatta paneldiskussionen framkom följande

Lena Hellblom Sjögren

Att göra Barnkonventionen till svensk lag eller inte löser knappast några problem. Viktigare är att utnyttja de kunskaper som finns och påverka de rådande synsätten. De visar att barns hälsa och utveckling drabbas negativt av psykiska övergrepp, särskilt om de pågår under lång tid. Om ett barn tvingas välja bort en av sina föräldrar ger det erfarenhetsmässigt särskilt stora skador. Dyliga frågor om psykisk misshandel aktualiseras allt för lite i debatten om barnens rätt. Det finns dessutom statistiskt belägg för att riskerna för missbruk, psykiska problem och självmord ökar för barn som brutits ur sin hemmiljö. Utan en genomarbetad utredningsmetodik gäller vidare att risken ökar för att barn i vissa situationer omhändertas i för hög grad medan de i andra omhändertas i för liten utsträckning. Det är bland annat därför inte acceptabelt att socialtjänstemän inte sällan är satta att överpröva vad läkare och psykologer kommit fram till. En socialsekreterare borde inte heller kunna agera i strid med en domstols beslut, vilket nu är möjligt. För att få en fungerande ordning behövs beprövade och ensartade metoder. Barnombudsmannen ger inget stöd i enskilda fall. Hjälp kan dock fås när skolan berörs av elevombudsmannen. Domstolar är inte bra platser för att lösa vårdnadstvister på. De bör så långt möjligt lösas innan domstolen tar vid. Tyskland kan tas som en förebild när det gäller att söka alternativa vägar. Där får alla berörda yrkesgrupper fortbildning för att rätt förstå familjekonflikter. Där finns vidare särskilda familjedomstolar och den så kallade Cochemmodellen tillämpas. I den ger domarna en styrande uppgift när barns rätt aktualiseras. Vid tillämpning av modellen tillmäts endast verifierbara fakta betydelse. Modellen har fallit väl ut med en mängd fall som fått goda lösningar.

Anna Singer

Vad gäller det nämnda exemplet rörande religiös påverkan kan konstateras en tydlig tendens att vid prövning av barns förhållanden bortse från religionstillhörighet. Detta bottnar i den rådande religionsfriheten. Något begrepp otillbörlig påverkan, som kanske skulle kunna hävdas i dyliga fall, är inte känt i lagstiftningen. I familjerättsmål visar sig erfarenhetsmässigt mycket ofta förhållanden som leder till att hänsyn tas till annat än till barnen. Rättssystem i sig bidrar ofta till att underblåsa de konflikter som finns. För närvarande tas en större hänsyn till om våld förekommit i familjen än tidigare, då hänsyn bara togs till om en part dömts för våldsbrott. De utredningar som nu görs rörande våld faller på socialsekreterare att göra, vilket i och för sig kan göra dem mindre tillförlitliga. Man kan dock generellt sett ställa frågan vilka alternativ det finns till att låta socialsekreterare spela en viktig roll i familjemålen. Att ge juristdomarna en större makt än den de redan har vore inte ett bra alternativ.

Simone Ek

Sverige har rapporterats vid fyra tillfällen för brott mot FN-konventionen och har fått kritik för handläggningen av ett stort antal fall. Den har riktats mot det specifikt svenska förhållandet att en

stor del av ansvaret är delegerat till den kommunala nivån, vilket kan medföra skillnader beroende på var man bor i landet. Andra förhållanden som uppmärksammas gäller hälsoläget i skolorna med exempelvis förekommande mobbing. Den svenska regeringen har svarat på kritiken på ett mindre skickligt sätt. FN-kommittén har också kritiserat Sverige för det i sen tid aktualiserade förhållandet att inte uppfylla kravet på att alla barn, också papperslösa, fått samma rättigheter exempelvis till hälsovård. Sammanfattningsvis kan sägas, att Sverige tidigare varit ett föregångsland när det gäller att "lyssna på barnen", men har halkat efter i utvecklingen. Frågan om FN-konventionen skall få formen av svensk lag är återigen aktuell. Simone Ek är för sin del inte säker på att det vore av godo att lägga alla frågor om barns förhållanden i domstolarna; det får inte bli för mycket juridik. Det vore i stället av värde med ett bättre samspel mellan företrädare för de olika berörda professionerna.

En avslutande diskussion

Seminarier avslutades med en genomgång av de tio punkter för att stärka barnens rätt som Lena Hellblom Sjögren föreslagit och som framgår av bilaga 2. Seminariedeltagarna slöt enigt upp bakom flertalet punkter. Ett undantag gällde frågan om behovet av definition av vad som skall avses med "barnets bästa". Här framkom en splittrad uppfattning hos de närvarande. Simone Ek ansåg att uttrycket "barnets bästa" kan tolkas hur som helst. Exempelvis Anna Singer var tveksam till en definition och ansåg att man hellre än att hålla sig till ett dylikt begrepp bör se på barns rätt som en rättighetsfråga. Detta skulle överensstämma med den internationella utvecklingen, som går i riktning mot ett rättighetstänkande med Sverige som avvikande. Hon anförde vidare att den föreslagna definitionen är så allmänt hållen att också den ger utrymme för tämligen fri tolkning. Inte heller tror hon att lagstiftning är en lösning, utan anser att det handlar mera om att förändra synen på barn som individer och rättighetsinnehavare. Hon är skeptisk till att göra FN-konventionen till lag, då det lätt skulle leda till uppfattningen att allt är gjort, medan det väsentliga hela tiden måste vara att se barnen. I lagstiftningsfrågan fick hon visst stöd av Lena Hellblom Sjögren, som menade att man bör gå fram stegvis i fråga om lagstiftning och i första hand bör påverka synsätten.

Per-Ola Jansson

Barnen i rättsamhället 2011
Stiftelsen Rättsstatens Vänner
Svenska Läkaresällskapet, Klara Östra Kyrkogata 10, Stockholm
Måndagen den 21 november 2011 kl 10.00-15.00

Inledningsanförande om "förhållandet mellan barnet och föräldrarna enligt FN "

Simone Ek, Senior adviser , FN:s konvention om barnets rättigheter

FN konvention om barnets rättigheter som gäller barn under 18 år och erkänner barnet som en individ med egna rättigheter, barnkonventionen bekräftar det grundläggande värde som FN i olika internationella instrument tillerkänner familjen som den naturliga och grundläggande enheten i samhället (se artikel 5)

Konventionen innehåller 13 inledande paragrafer och 54 artiklar. Ulppdelad i tre delar behandlar substansfrågor, övervakningssystem respektive slutbestämmelser

FN-konventionen ger en helhetssyn på barnet och innehåller såväl medborgerliga och politiska och sociala , ekonomiska och kulturella rättigheter. Även humanitär rätt som behandlar rättigheterna för barn i väpnade konflikter finns med. Barnets rätt till skydd mot alla former av övergrepp och utnyttjande slås fast i en rad artiklar.

Konventionen betonar också i flera artiklar vikten av internationellt samarbete mellan stater.

Två deklARATIONER 1924 (fem principer), 1959, (tio principer) var vägledande i arbetet med FN konventionen. Dessa deklARATIONER har fått begränsad genomslagskraft eftersom de inte är juridiskt bindande och inte innehåller någon kontrollmekanism.

FN konventionen har idag två tilläggsprotokoll

1. Barn i väpnade konflikter 2002
2. Handel med barn, barnprostitution och barnpornografi 2002

Nu diskuteras i FN:s generalförsamling individuella klagomål (to provide communication procedures)

De grundläggande principerna – barnrättsperspektivet (artiklarna 2,3,6 och 12)

Barnets bästa i främsta rummet,

Om vikten av att lyssna till barnet,

Om barnets rätt till liv och utveckling

Om varje barns rätt att utan diskriminering få del av sina rättigheter (2,3,6,12)

Dessa artiklar har ett nära samband, till exempel att man måste lyssna på barnet för att kunna beakta barnets bästa i främsta rummet, finns beskrivet i konventionens förarbeten, (legislative history on the crc) men det var FN:s kommitté för barnets rättigheter som gjorde tolkningen att dessa fyra artiklar kan ses som ett raster genom vilken hela efterlevnaden av konventionen kan bedömas.

Ideologin är att barn som individer har rättigheter och att dessa skall beaktas och barnets bästa i främsta rummet skall vara vägledande såväl om andra grundläggande principer

Förhållandet mellan barnet och föräldrarna

Behandlas i artiklarna 9, 10, 11, 18 och 19

1. ett barn kan inte skiljas från sina föräldrar mot barnets vilja om inte åtskiljandet är nödvändigt för barnets bästa. Ett sådant beslut kan vara nödvändigt om barnet utsätts för övergrepp eller vanvård från föräldrarnas sida (art 9 åtskiljande från föräldrar)
2. Ett barn som är skilt från en förälder skall ha rätt att upprätthålla ett personligt förhållande och direkt kontakt med föräldern om det inte strider mot barnets bästa även om barnet och dess föräldrar bor i olika stater skall barnet ha rätt till regelbunden kontakt. Ansökningar om familjeåterföreningar över gränserna skall behandlas på ett positivt, humant och snabbt sätt (artikel 10 – familjeåterförening)
3. För att bekämpa olovliga bortföranden och kvarhållanden av barn i utlandet skall staterna bl.a. ingå internationella avtal (art 11 – olovligt bortförande)
4. Principen att båda föräldrarna har gemensamt ansvar för barnets fostran och utveckling behandlas i artikel 18 som också rör barnets rätt till barnomsorg (konventionsstaten skall vidta alla lämpiga åtgärder för att säkerställa att barn till förvärvsarbetande föräldrar har rätt att åtnjuta den barnomsorg som de är berättigade till) arbetslösa föräldrar barn förlorar dagisplats. Artikel 18.3
5. Denna artikel 19 avser åtgärder för att skydda barn mot våld inom familjen. För att förhindra sexuella övergrepp och andra former av misshandel eller vanvård skall staterna vidta skyddsåtgärder bland annat genom att upprätta sociala program och identifiera och undersöka sådana fall av övergrepp
6. Den svenska anti-aga lagstiftningen berättar
7. Föräldrabalken kapitel 6, paragraf 1
8. ”barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.”
9. Omöjligt att få gehör för denna artikel i FN konventionen motstånd av USA och England omedelbart
10. De grundläggande principerna skall kombineras med ovan artiklar – dynamik ..
11. Visionärt och ger anledning för tolkningar av artiklar som kan gå mycket långt

**BARNET I RÄTTSSAMHÄLLET, seminarium anordnat av Rättsstatens
vänner den 21 november 2011**

Lena Hellblom Sjögren talade om **Barnets rätt till familjeliv** (vilket också är titeln på en bok med 25 svenska fallstudier som utkommer våren 2012, **texten nedan som till sin huvuddel är tagen ur mitt bokmanus får citeras med angivande av källan**).

Ett träd med sitt rotsystem som metafor för barnet/människan:

Ur en dom från Europadomstolen, Görgulu v.Germany , dom den 26 februari 2004 (ansökan nr. 74969/01, nedan min översättning från engelska):

”Det är uppenbart att det också är i barnets intresse att behålla sina band med familjen, utom i fall där familjen visat sig särdeles olämplig, eftersom avskiljande av dessa band betyder att barnet avskärs från sina rötter. Av detta följer att *barnets intresse dikterar att familjebanden bara får avskiljas under mycket exceptionella omständigheter och att allt måste göras för att bevara personliga relationer* och, om och när det är skäligt, återuppbygga familjen.”

Två ting ska barn
få av sina föräldrar:
rötter och vingar.

Johan Wolfgang von Goethe

Utifrån allmänmänsklig erfarenhet, vetenskap, nationell lagstiftning och folkrättsliga konventioner om mänskliga rättigheter (FNs konvention om mänskliga rättigheter 1948 och Europakonventionen 1951 som blev svensk lag 1995), inklusive barnets mänskliga rättigheter, menar jag att en allmängiltig definition av barnets bästa kan göras, enligt nedan:

Barnets bästa är att få sin rätt till god omvårdnad, sin rätt att få växa upp i nära kontakt med sina båda föräldrar och deras familjenätverk – och sin rätt att därmed behålla sin identitet tillgodosedd;

barnets bästa är att få sin rätt att inte utsättas för psykiska eller fysiska övergrepp, och

att få sin rätt att fritt, utifrån korrekt, och för barnet begriplig, information få uttala sin egen mening - utan att avkrävas att välja en av föräldrarna, tillgodosedd.

Detta förslag till definition, här modifierad med inspiration av diskussionen på seminariet den 21 november 2011, baseras främst på Europakonventionen och Föräldrabalken.

Europakonventionen artikel 8:

1. Var och en har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.
2. Offentlig myndighet får inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till den nationella säkerheten, den allmänna säkerheten eller landets ekonomiska välbefinnande, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Föräldrabalken FB 6 kap 2 a §, den så kallade portalparagrafen i Föräldrabalken:

Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.
- Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad

Förutom dessa två i dag giltiga lagar bygger mitt förslag till en allmängiltig definition av barnets bästa på några artiklar om barns rättigheter i Barnkonventionen, ratificerad av Sverige 1989, främst artiklarna 2, 3, 6, 7, 8, 9 och 12.

Under 2009 – 2011 har jag haft ett forskningsstipendium från Torsten Söderbergs Stiftelse för projektet ”Barnets bästa och barnets mänskliga rättigheter i svåra vårdnadskonflikter.” I bokform våren 2012 rapporteras 25 av de 60 fallstudier som ingår, och som ska ingå i en slutrapport på engelska, som ännu inte färdigställts. I mina fallstudier har fem huvudfrågor

varit i fokus. Alla relaterar till nationell lagstiftning och barnets mänskliga rättigheter . De aktuella lagrummen och artiklarna anges nedan tillsammans med frågorna.

1. Har ansträngningar gjorts för att barnet skall kunna ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar så som stadgas i Föräldrabalken 6 kap. 2 § andra stycket . Alternativt i LVU-fallen: Har vården utformats så att den främjar barnets samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön så som stadgas i Socialtjänstlagen 6 kap 1 § tredje stycket?
2. Har risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa (6 kap. 2 § andra stycket FB) utretts med beaktande av grundlagens krav på saklighet och opartiskhet så som stadgas i Regeringsformen?
3. Har barnets rätt till familjeliv, till personlig kontakt med båda föräldrarna, respekterats enligt Europakonventionen, artikel 8, och Barnkonventionen artikel 9?
4. Har barnets rätt till bibehållen identitet respekterats enligt Barnkonventionen artikel 8?
5. Har barnet fritt fått uttala en egen mening utifrån för barnet begriplig information så som stadgas i FB 2 § tredje stycket, i Barnkonventionen artikel 12, och i LVU, Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga 1 § sista stycket?

Det jag funnit i kort sammanfattning: Lagar och konventionsartiklar som reglerar barnets rätt till familjeliv, och till att *fritt* få uttala sig utifrån för barnet begriplig information, har inte efterlevts. Barnets lagliga och mänskliga rätt till nära och god kontakt med sina närmaste, till bibehållen identitet, och barnets rätt att självt få göra sin röst hörd, samt få sin situation utredd av myndighetspersoner som iakttar saklighet och opartiskhet, har kränkts i samtliga fall.

I de 60 fallen som ingår i studien har barnet/barnen utan saklig grund avskilts från den ena eller båda föräldrarna, och påverkats att ta avstånd från den förälder de avskilts från. Barnets lagliga och mänskliga rätt till familjeliv har kränkts och har varit en icke-fråga.

10 förslag för att skapa förutsättningar för att kunna tillvarata barnets bästa

Mot bakgrund av analysen av empiriska observationer i verkliga fall under 20 år har jag 10 förslag till vad som behövs för att kunna skapa förutsättningar för att i praxis kunna tillvarata barnets bästa. Dessa förslag presenteras nedan.

1. En allmängiltig definition av barnets bästa.
2. Efterlevnad av grundlagens krav på saklighet och opartiskhet i myndighetsutövning, både vad gäller utredning, beslut, verkställighet och utvärdering.

3. Införande av ett familjerättssystem (i många andra länder finns familjedomstolar) som sätter barnets behov av nära och god kontakt med båda föräldrarna, bibehållen föräldraauktoritet, försoning och samförstånd i fokus, och inte bygger sin handläggning på att föräldrar är motstående parter likt parterna i ett brottmål.
4. Förändringar i socialtjänstlagen, mindre ramlagskaraktär och därmed mindre utrymme för godtyckliga bedömningar av barnets behov och vad som kan anses förenligt med barnets bästa.
5. Organisatoriska förändringar i socialtjänsten så att oförenliga funktioner (utredning, beslut, verkställande, utvärdering) hålls isär, och införande av tydliga nationellt giltiga regler för dokumentation, uppföljning och korrigerig.
6. Inte fortsatt låta socialtjänstens handläggare och av dem anlitade och/eller avlönade hjälpare, så som t.ex. fosterhemsföräldrar och BUP-personal, i praktiken åtnjuta immunitet.
7. Införa oberoende kontroll- och tillsynsorgan, till vilka anmälningar om kränkningar av barnets mänskliga rätt till familjeliv kan göras och som kan göra egna oberoende utredningar av sådana klagomål och fatta rättskraftiga beslut. T.ex. skulle en socialinspektion eller en socialtjänstinspektion, liknande Skolinspektionen kunna tillskapas.
8. Införa krav på alla utredningar som berör barn skall göras källkritiskt, och införa krav på att åtgärder som får konsekvenser för barn skall bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet.
9. Införa krav på att adekvata och standardiserade riskbedömningar av olika riskalternativ för barnet skall göras. Inrätta ett nationellt centrum, oberoende av Socialstyrelsen, för kunskaps- och metodutveckling som grund för adekvata och kvalificerade riskbedömningar, eventuellt kombinerat med rådgivning och hjälp till barn som alierats.
10. Fastställa att myndighetspersoner skall följa lagarna och de mänskliga rättigheter som reglerar barnets rätt till familjeliv, och förvaltningslagens krav på att undvika jäv. Införa sanktioner för de myndighetspersoner och föräldrar som inte efterlever domstolsbeslut som berör barn.

Här följer utveckling av två av dessa punkter (från boken som kommer våren 2012, där alla 10 förslagspunkterna utvecklas).

Efterlevnad av grundlagens krav på saklighet och opartiskhet i myndighetsutövning

I mina fallstudier har grundlagens krav på saklighet och opartiskhet inte uppfyllts i ett enda fall. Barnets bästa, definierat enligt ovan, samt rättsäkerhet för barnet, kan bara uppnås om grundlagens krav efterlevs i praktisk myndighetsutövning.

Att göra barnavårdsutredningar och att utreda vårdnad, boende, umgänge är myndighetsutövning; dessa utredningar görs av socialsekreterare i kommunernas socialförvaltningar, verksamheten regleras av Socialstyrelsen.

För att kunna utreda barnets bästa då barnets föräldrar befinner sig i svåra vårdnadskonflikter krävs sakliga och opartiska utredningar.

Möjligheterna i stressande praktiskt socialt arbete att iaktta saklighet och opartiskhet är, som jag ser det, intimt förknippade med att det finns metoder för inhämtande av informationer, bearbetning och analys, metoder som är baserade på vetenskap och beprövad erfarenhet. Förutom sådana metoder med användande av ett historiskt perspektiv, källkritik och tillförlitliga anamnestic data, krävs standardiserade bedömningsinstrument och nationella riktlinjer för vad som skall dokumenteras och hur .

Utan tillförlitliga metoder och bedömningsinstrument, samt hållbara transparenta rutiner blir det svårt för en tillsynsmyndighet att utreda om allas likhet inför lagen respekterats, och om saklighet och opartiskhet iakttagits och ingen diskriminerats.

Saklig och opartisk utredning krävs för att kunna avgöra om anklagelser som framförts mot en mamma eller en pappa är grundade eller ogrundade.

Om inte saklig grund finns för framförda anklagelser behöver barnet skyddas från en osakligt grundad påverkan till att avvisa den förälder som de ogrundade anklagelserna riktats mot. Barnet behöver hjälp för att under en längre sammanhängande tid få återknyta och etablera en vardaglig kontakt med den förälder barnet utan saklig grund avskilts från och vänts emot – därefter kan barnet utveckla en egen vilja som skall respekteras.

Hjälp för barnet att återförenas med en förälder barnet utan saklig grund hållits avskild från behöver börja utprovas också i Sverige. Domslut från Europadomstolen, som Sverige är skyldigt att efterleva, visar att det finns en positiv skyldighet att återföreina familjen.

Ett familjerättssystem som sätter barnets bästa i fokus och inte är uppbyggt på ett sådant partstänkande som brukas i brottmål

De flesta föräldrar som skiljer sig från varandra hittar sätt att lösa det praktiska livet så att barnen fortsatt kan ha en god kontakt med dem båda. Men cirka tio procent hamnar i vårdnadskonflikter som går till domstol. Ur barnets perspektiv är samförståndslösningar mellan föräldrarna bäst. Då minskar press och stress för barnet, barnet slipper att tvingas in i lojalitetskonflikter, och slipper bli en bricka i de vuxnas eskalerande konflikt. Rättssystem och praxis vad gäller familjemål, också då samhället är föräldrapart, borde mot denna bakgrund därför ändras.

Vi skulle behöva ha familjedomstolar/eller speciella familjerättsavdelningar i existerande domstolar, med därför skolade domare som samarbetade med advokater, socialsekreterare och eventuellt psykologer, med samma mål: möjligheterna för barnet att behålla nära och god kontakt med båda sina föräldrar, eller att återförenas med den förälder/de föräldrar barnet omhändertagits från. Då skulle det bli självklart att föräldrar, inte som nu ses som parter/motparter, utan som den mor och den far för sina barn de är så länge de lever.

I dessa familjedomstolar, eller familjerättsavdelningar, skulle finnas inbyggda system för att tillvarata barnets bästa genom att:

1. eftersträva samförståndslösningar mellan föräldrarna som möjliggör för föräldrarna att upprätthålla sin föräldraauktoritet, och för barnen att ha nära kontakt med dem båda,
2. hålla tidsgränser på t ex tre till sex månader inom vilka sådana samförståndslösningar skall ha nåtts,
3. kunna kräva att alla professionella runt barn med separerande föräldrar: socialsekreterare, advokater, psykologer, domare skall arbeta för samma mål byggt på insikten om barnets behov, dvs. målet skall vara att barnet inte skall separeras från den ena föräldern, utan få behålla en nära kontakt med båda sina föräldrar,
4. besluta om obligatorisk medling (av auktoriserad och oberoende medlare) i de fall då en förälder motarbetar barnets kontakt med den andra föräldern,
5. ge möjlighet till rådgivning/terapi om en förälder inte förstår att hans/hennes föräldraförmåga brister om han/hon hindrar eller motarbetar barnets kontakt med den andra föräldern som barnet stått nära och som ej gjort barnet illa,
6. ge möjlighet för domaren att förordna om psykiatrisk utredning av *båda* föräldrarna då de inte inom tidsgränsen arbetat för att hjälpa barnet att ha kontakt med dem båda,
7. ta vårdnaden från den förälder som utan sakligt och opartiskt utredd grund motverkar eller hindrar barnets kontakt med den andra föräldern (en ny lag antagen i Brasilien 26 augusti 2010 ger domaren stora möjligheter att på olika sätt hjälpa barnet till kontakt med båda föräldrarna, se ovan),
8. överenskomma om att använda auktoriserad/oberoende medlare för att nå en ny samförståndslösning då nya motsättningar/konflikter uppstår gällande barnen.

Under vårt seminarium den 21 november 2011 i Läkarhuset nämnde jag en bok av en dansk domare, som är mycket inspirerande, här är referens till den källan:

Danielsen, Svend: *Foreldres pligter. Børns rettigheder. Et sammenlignende studie af engelsk, skotsk og australsk børnelovgivning samt canadiske overvejelser, med tanker om mulige inspirationer for nordiske reformer*, Nordisk Ministerråd København 2004. Studien initierades 2000 på den tionde världskongressen i Brisbane inom the International Society of Law.

Kommunikation med författaren Lena Hellblom Sjögren kan ske via e-post under adress: mail@testimonia.se